

SELANİK (Thessalonike. Osao'aAov(xr|, bu isim Polybius, Strabon ve o devir meskukâtında türlü şekillerde, @eoaa\oveixr[, 0foaaXo. veittıot geçmektedir), kuruluşundan bugüne kadar M a k e d o n y a k i t ' a s ı n ı n e n m ü h i m ş e h r i v e l i m a n ı .

İslim Ansiklopedi»!

C o ğ r a f y a . Selanik, mayıs 1961 sayımına göre, 377.000 nüfuslu, olup, kendi ismini taşıyan körfez kenarında, Vardar nehri ağzının 16 km. şarkında, 40° 38' şimal arzı ve 220 56' şark tulünde yer alır. Selanik 'in son derecede ehemmiyetli olan coğrafi mevkii, dağlık Balkan [b. bk.] yarım-adasını boydan-boya kesen yolların düğüm noktasında bulunması ve aynı zamanda bu yolları işlek deniz münâkalesine bağlayan muhafazalı bir limana sahip olması gibi hususiyetler arzeder. Sözü geçen yollardan biri, Vardar vadisini takip ederek, şimale doğru uzanır ve geçilmesi kolay bir eşiği aşarak, şimal istikametinde devam edip, Morava vadisi üzerinden orta Tuna ovalarına (Macaristan ovası) gider. Diğer bir yol ise (aş. bk.), Adriya denizi kıyısında Draç 'tan başlayarak, Makedonya gölleri havzasından Selanik 'e gelir (Egnatia yolu) ve şarka doğru devam ile, Boğazlar bölgesine ulaşır.

T a r i h . Selanik, Therme (Selanik) körfezinin en müsait ve gerisindeki arazinin deniz ile münâkalesini sağlamağa el-verişii bir noktasında, IV. asrın başlarında (m. ö. 315 — 316) Makedonya kiralı Kassandros tarafından, bir liman ve Makedonya 'nın yeni baş-şehri hâline getirilmek üzere, kurulmuş ve büyük İskender'in hemşiresi olan zevcesinin adı verilmiştir. Şehrin Thessalonike isminin Makedonya kiralı Filip II. 'in tesalyalılar üzerine yaptığı bir seferin ve kazandığı bir

zaferin hâtırası olduğu hakkında bir görüş var ise de, bunun şahsî bir buluş telakkî edilebileceği kanaati hâkimdir (krş. O. Tafrali, *Topogra-phie de Thessalonique*, Paris, 1913,3.1). Kassandros, berzah üzerinde bulunduğu için, deniz münâkalesine çok elverişli, fakat kara kıt-'ası ile irtibatı az olan eski Poteidaia mevkiinde Kassandreia'yı kurduktan sonra, Selanik şehrine de civardaki 26 küçük şehirden sürgün yolu ile topladığı halkı yerleştirmiş idi. Selanik 'in daha önceleri Therme adını taşıdığını Strabon yazar ise de, son tetkiklere göre, Therme 10—12 km. daha cenupta idi. Mamafih yeni kurulan bu şehTİN kaplıcalar Afrodit 'i sayılan Venüs Thermae ilahesinin himayesine verildiği ve bunun nâmına bir mâbed te's's olunduğu—ki, sonradan kiliseye ve t ürk hâkimiyeti devrinde de camie çevrilmiş ve Eski-câmi adını taşımıştır— bilinmektedir (krş *Realanzycl. klassisisch.* <4fterrams«1isg,sXIs 143 v. dd.). Diğer yandan, bâzı kaynakların bu şehrin evvelce AX1a adını taşıdığını söylemeleri de yanlış olmalıdır. Şehrin adı XI. asra dcğru halkın dilinde 2a\ovfouov şeklini almış \e bundan da arap coğrafyacısı tdrisi de Şâlûhik veya Şalûnik, sırpça ve bulgarca şekli Solun

22

SELANİK.

ve garp dillerind. k Salonica, Salnicke ve nihayet türkçe Selanik şekilleri türemiştir.

Selanik, Makedonya kırallığı zamanında, o zamanlar Egnatia yolu denilen ve Draç (Adriyatik) 'dan Bizans 'a giden yol üzerindeki ehemmiyetli bir liman ve ticâret şehri idi ve, denizden çok içeride bulunan Makedonya kırallığı baş-şehri olan Pella 'dan sonra, ikinci şehir idi. Selanik 'in bu devletin merkezi olup-olmadığı

meçhuldür. Selanik. Makedonya 'nm romahların hâkimiyeti altına girdiği ve Ae-milius Paulus tarafından diğer şehirler ile beraber zaptolundugu esnada, dört bölgeye ayrılan memleketin ikinci parçasının merkezi oldu. Daha sonra Roma imparatorluğunun iç mücâdelelerinde de rol oynadı. Ezcümle Cae-sar ile Pompeius arasındaki mücâdelede ikincinin tarafını tutmuş, bilâhare Antonius ve Octavius tarafına geçmiş idi ki, bu sebepten Brutus'ün ordusu tarafından yağma edilmiş idi. Selanik şehrinin yeni hâkimleri buraya bâzı imtiyazlar vermişler idi ; msl. kendi husûsi hâkimlerini muhafaza edecekti. Selanik serbest şehir (liberae condition's) ilân edildi; sonraları da colonia sayıldı. Roma imparatorları bir çok bnâ ve müessese ile şehri süslemişler idi. Msl. Neron, iki sıra heykeller ile süslenmiş ve Korent mimarî tarzında bir siitunlu „galeri" inşâ ettirmiş idi. Trajanus'ta Panteon' u ö r r e k alarak, müdevver ve „Rotonda" adı verilen bir bina yaptırmış idi. Keza şehirde muhtelif zamanlarda ve türlü vesileler ile, zafer takları t Konstantinus, Marc-Aurelius, Oclavius) yaptırılmış idi. Selanik hıristiyanlığın menşe'î tarihinde de münim bir mevki işgal eder. Zîra milâdın 50. senesinde de havari Paulus ikinci seyahatinde Selanik 'e gelmiş ve burada dinî mev'izelerde bulunmuş, şehir halkı arasında kendisine bir hayli taraftar toplamış idi. Daha sonraları başka Hıristiyan büyükleri tarafından da ziyaret edilen Selanik, bâzı yazarların kanaatine göre, 732 senesine kadar, şark Roma kilisesinin başlıca merkezi kalmış idi. Milâdın İlk iki asrında Se'ânik uzun bir sulh devresi yaşadı. Fakat III asırda (250, 253 ve 262 'de) Gotların hücumuna uğradı, imparator Konstantinus zamanında ilk liman te'sisleri yapıldı. Daha sonraları da bir kaç defa Ostrogotların Selanik 'e karşı hücumları vâki

oldu. IV. asırda, Selanik büyük bir faciaya mâruz kaldı. İmparator Theodosios I. zamanında, bir isyan hâdisesi vesilesi ile, bütün Selanik halkı At-mey-janına toplandı ve imparatorun emri ile, kati edildi. Bu hareket imparatoru tarih nazarında lekelemektedir (Hammer, türk. trc., II, 195). Müteakiben slav hücumları başladı. Hunların 551'de slavların, tazyikine mâruz kalan Selanik 583 'de Avarların idaresine geçti, 5.000 kişilik bir slav ordusu tarafından, âriî olarak hücumu uğradı, fakat bundan kffirtuldu. 597 'de Avarlar büyük bir kuvvet ile Selanik 'i muhasara ettiler ise de, halk, açlık ve hastalığa rağmen, kuvvetli bir mukavemet gösterdi ve muhasara akim kaldı. 617 — 619 'da, Heraclius devrinde, Strymon (Kara-Su) vadisi boyunca yer-leşen Slav kabileleri bu şehre karşı yeni bir teşebbüste bulunarak, Selanik 'i karadan ve denizden muhasara ettiler; şehri alamadılar ise de, civarındaki arâz'lerinde yerleşmeğe muvaffak oldular. Bizans tarihçilerinin bu mevzuda meskût geçtikleri boşluklar, kısmen Selanik 'in hâmisi olan Demetrius'a izafe edilen harikul'â-de menkıbeler ile tamamlanmaktadır.

Aynı suretle Bizans imparatoru Konstant II. da 657'de Selanik'i tehdit eden slavlara karşı Trakya kuvvetlerinden mürekkep bir orduyu göndermeğe mecbur oldu ki, bu sefer kat'î bir hezimete uğrayan bu halklardan bir çoğu Selanik şehrine sığındılar. Bu yüzden, bu ve hu-nu takiben şimalden gelen muhaceret hareketinin şehrin grek sakinleri hesabına meş'ûm neticeler doğurduğu ileri sürülebilir ve bu sıralarda bâzı suikastlere de şahit olunmaktadır. Slavların Selanik'e karşı bitmez-tükenmez tecâvüzlerinden bîzâr olan imparator Iustinianos II. (Rhinotmetos) 688'de onları Selanik sûrları a l t ın a kadar püskürttü. Bu tarihten

itibaren. Selanik komşuları tarafından artık rahatsız edilmedi ve oldukça uzun bir devre sulh ve sükûn gördü ki, bu müddet zarfında şehrin san'at ve ticâret hayâtı inkişaf etti ; zirâat hayâtına, ilim ve edebiyata karşı alâka oldukça arttı. Ancak Balkanlara gelmiş olan Bulgarlar 755 ve 837 'de bu şehri ele geçirmek istediler.

Bulgarlara göre, Selanik'teki ticâret anbarlarından bn şehrin civarında yaşayan bütün halk, ezcümle kendileri de faydalanmalı idi. Selanik gümrükleri Bulgar tacirlerinden, haksız olarak, fazla vergi talep ediyorlar idi. Bunu vesile yapan Bulgar çarı Symeon (893— 927) Bizans 'a karşı harp ilân etmiş idi.

Diğer taraftan Selanik slavlarca mukaddes bir şehir sayılmakta idi; zîra onları hıristiyan y*pan bu şehir idi (860 'tan sonra). Kyrillos ile Methodios kardeşler Selânikli idiler.

Zenginliği ve ticâreti artan Selanik bu esnada islâm memleketleri ile de ticâret münâsebetleri kurmağa başladı. Bunun diğer bir tezahürü de bu devirde Akdeniz de ve Ege denizinde faaliyetleri görülen ve umûmî, etle garplılarca Sarrasins (Saracenes î tâbir edilen arap fâtipleri tarafından 904 'te yağma edilmesi oldu. Bir Bizans tari.1çisinin bildirdiğın» göre, Trablus- Şam 'dan Hareket eden bir bj" «

SFLANIK. 339

zanslı mühttdı tarafından idare olunan bir arap donanması, bu yağma neticesinde, şehirden 32,000 kişiyi esir alarak götürmüş idi (Jo-hannes Cameniata 'nın tasviri için bk. *De ex-cidio Thessalonices*, Bonn tab. *Script. post Theoph.*, s. 487 v.dd.). Bununla beraber Selanik kendisini çabucak topladı (krş. Tafralı', *Thessalanique an XLVH"i* siecle*, Paris, 1913, s. ?)• X. tre XI. asırlar boyunca, Selanik Bulgarlar ve

Balkanlara yeni gelen diğer kavimler tarafından hücumla mâruz kaldı. 990 'da imparator Basileios II. Bulgarlara karşı Selanik 'ten hareket etmiş idi. Şehir 1035 'te Peçenekler, 1040'ta tekrar Bulgarlar tarafından hücumla uğramış tır. M60 'da Tudela 'lı Benjamin Selanik 'i ziyaret ettiği vakit, şehirde ipekli dokumacılığı ile meşgul 500 kişilik bir yahudi cemâati görmüş idi (krş. Pauly-Wissowa, *ayn. esr.*).

1185'de Sicilya Normand kralı Wilhelm II., Bizans devletine karşı harbe girdiği esnada, Makedonya 'yi ve kısa bir muhasaradan sonra da Selanik 'i almağa muvaffak olmuş ise de, burada uzun müddet kalamamıştır. 1204'te Montferrat kontu Bonifacius, IV. haçlı seferine iştirak eden lâtin orduları kumandanı olarak,) Makedonya ve Selanik'i zapt ve Selanik 'te kıratlığını ilân etti. Bu kıratlığa Makedonya, Tesalya ve Yunanistan 'in bir kısmı dâhil idi. 1205'te Selanik'e imparatorluk müd-deisi Kalo-Johannes'in müttefiki sıfatı ile, Bulgarlar hücum ettiler. 2 sene sonra (1207), Bonifacius Bulgarlara karşı harpte öldü ve yerine oğlu Demetrius kiral oldu. Ertesi sene Bi-za11s-lâtin kralı Heinrich Selanik 'te öldü. 1223 'de Epir despotu Theodoros Angelos, Selâ-uik 'i zaptederek, imparator unvanını aldı. Fakat 1230 'da Bulgar çarı Ivan Assen II. tarafından mağlûbiyete uğratıldı, kendisi esir ve gözleri kör edildi. Savaş meydanından kaçıp kurtulan küçük kardeşi Manuel ise, Selanik 'e girmeğe ve burada kendisini imparator ilân ettirmeğe muvaffak oldu. 1240'ta Theodoros Angelos, Bulgar çarı Assen II. 'in kayın pederi olunca, onun yardımı ile, Selanik'e döndü ve bu defa oğlu Johann'ı imparator yaptı. Bu esnada iznik imparatoru Ducas Vatatses, Bizans imparatorluğunu tekrar ihya etmek için fırsat kolluyor

ve Selanik 'e sahip olmağı istiyor idi. Vuku balan bir anlaşma neticesinde, Johann imparator unvanından feragat etti ve İznik imparatoruna bağı Selanik despotu oldu. Bu suretle şehrin ink'şâfı için gayr-i müsait görünsün lâtin devri sona ermiş bulunuyor idi. Taf-rali (*ayn. esr.*) bundan sonraki devri iktisadî, ictjmâî ve harsî cepheleri ile mufassalan tasvir etmektedir^ jn tetkiklere ve izahlara göre, şehrin asıl sekenesini yine yunanlılar teşkil ediyor, yahudiler ise dâima küçük bir azınlık vücûda getiriyorlar idi. 1204 'ten sonra frenkler de buraya gelip, yerleşmişlerdi. Bunların rum-lar ile karışmasından Gasmul (Vasmul) denilen bir tarafı grek, diğerk tarafı latın olan bir topluluk ortaya çıkmış idi. Şehrin yakınlarında ise, slavlar, Aromun denilen Makedonya ro-menleri ve IX. asırdan beri hıristiyanlaşmış türkler otururlar idi. Bu sonunculara Vardar ovasında oturdukları veya menşe'leri addolunan Konya 'ya nisbet ile, Konyarlar deniliyor idi (bu hususta tafsilât için bk. Tayyip Gökbilgin, *Ramelinde Yörükler, Tatarlar ve evlâd-ı fatihan*, s. 9 v. dd.). Esasen kavmî bakımdan türk olan bu Konyarların büyük bir kısmı itibârı ile, 1065 'den itibaren, şimal yolu ile Selanik bölgesine gelen Oğuz türklerinden tereküp ettikleri anlaşılılmaktadır (Oberhummer, *Die Türken u.d. Osmanen Reich*, Leipzig, 1917, s. 14). Bunlardan başka ermenilerin de bu sıralarda Selanik 'te cemâatleri ve metropolitleri var idi. Romalıları devrinden Bizans 'm son günlerine kadarki Selanik'in büyüklüğü, ihtişam ve zenginliği bir çok müellifler tarafından kaydolunmuştur ki, bu hususta bir hulâsayı Tafel 'in eserinde (*De Thessalonica eiusque agro*, Berlin, 1839, s. 28—3*) görmek mümkündür (krş. Ch. Diehl, *Salonique*, Paris,

1920,3. 15; Oberhummer, *Realenz., göst. ger.*). Selanik XIV. asır boyunca yine bir çok hâdiselere sahne oldu; iç ve dış tehlike ve karışıklıklar bu şehri sarstı. Vaktiyle türklere karşı yardımcı kuvvet olarak celbedilmiş bulunan Katalan askerlerinin 1308'de yaptıkları hücum tardedildi. imparatorluk tacı kavgaları ve Kan-takuzenos 'un kendini imparator ilân etmesi hâdisesi ise, Bizans 'in diğer taraflarında olduğu gibi, Selanik 'te de te'sir icra etmiş, asiller ile halkın ve esirlerin arasındaki zıddiyet ve mü-nâferet dolayısı ile, 1342—1349 seneleri arasında esirlerin bir isyanı görülmüş ve sonra bastırılmış idi (Tafralı, *ayn. esr.*, s. 225—254). Bu esnada Sırpların Makedonya 'yi ele geçirmeleri üzerine, bu şehrin imparatorluk merkezi ile karadan irtibatı kesiliyor idi (1345—1355). Buna rağmen Ioannes V. Paleologos ve Kantakuze-nos arasındaki mücâdeleler devam etmekte, Selanik 'i bir yandan kendi taraflarına celbetmek, diğer yandan da Sırlara kaptırmamak için, türlü teşebbüsler ve tertipler yapılmakta idi (tafsilât için bk. Tafralı, *ayn. esr.*, s. 274 v. dd.).

Bu asrın ikinci yarısında Osmanlıların Rumeli fütuhâtı ve bunun neticeleri Selanik ile de alâkadardır. Murad I.'m ilk zamanlarında, Trakya ve Makedonya'nın bir kısmı türk hâkimiyeti altına girmiş idi. Ezcümle Siroz kalesi

SELANİK.

ilk fethedilen yerlerden idi. O sırada Selanik valiliğini yapan imparatorun küçük oğlu Ma-nuel. Siroz ahâlisini tahrik ederek, kalede bulunan Osmanlı muhafız kıt'ası ile buradaki türk halkını katle ve binnetîce Siroz'u Osmanlı hâkimiyetinden ayırmağa teşebbüs etti Fakat bu tasavvurdan vaktinde haberdar olan Murad I., Çandarlı

Hayreddin Paşa'yi bir ordu ile Siroz'a gönderd', fesada dâhil olan rumlar cezalandırıldı ve müteakiben Hayreddin Paşa da Selanik üzerin* yürüdü ki, Osmanlı ordusunun şehre yaklaştığını ve tehlikeyi gören Manuel bir gemiye binerek, İstanbul 'a kaçtı (1380). 13S1 'de de Rumeli beylerbeyi Timur-Taş Paşa Selanik'e hücum etti (N. Iorga, *C O R*, 1, 255). Bu şehrin Osmanlılar tarafından ilk muhasaraları ve zaptı hakkında muhtelif tarihler verilmiştir. Birbirini tutmayan bu kayıtları Tafralı {*ayn. esr.*, s. 284 v.d.) şöyle te'lif ve izaha çalışmaktadır: Selanik, ilk defa Siroz hâdisesi vesilesi ile, Hayreddin Paşa tarafından 1380 t a r 'hine doğru zaptolunmuştur. Fakat pâdişâhın Mar.uel'i affetmesi üzerine. Osmanlı askeri buradan çekilmiştir. İki sene sonra, yeni bir emir üzerine, tekrar Hayreddin Paşa kumandasında gelen kuvvete karşı bu defa şehir ahâlisi müdâfaa ve mukavemette bulunmuş ve bu yüzden muhasara 4 sene sürmüştür. Nihayet 1387 'de türklerin eline tekrar geçen Selanik 'e pâdişâh tarafından muhtariyet verilmiş, Bizans idaresi ibka edilmiş, sâdece kalede bir türk kıt'ası bulundurulmakla i k t i f a olunmuştur , krşl. Oberhummer, *ayn. esr.*, göst. yer.). Buna benzer ikinci bir işgal Bayezid 1. zamanında oldu Yıldırım Bayezid'in saltanatının ilk senelerinde, Anadolu'da bir takım askeri harekât yaptığı sırada, Rumeli-'ndeki akıncı beyi Evrenos Bey de kuvvetleri ile Selân'k üzerine yürümüş ve bu şehir 25 mayıs 1391 de ikinci defa Osmanlılar tarafından zaptolunmuş, Selanik valisi olan Andronikos ise, yine denizden istanbul 'a kaçmış idi (N. Iorga, *C O R*, s. 282). Yıldırım Bayezid'in 1394 ilkbaharında, frenklerin Rumeli sahillerini tahrip etmelerine karşılık, Selanik üzerine yürüdüğünü kaydeden Neşri (*Cihan-nümâ*, nşrv Taeschner, 1951, s.

88), bu husustaki bilgileri münâkaşa ile, doğru rivayeti belirtmekte ve Selanik vilâyetinin 19 cemâziyelâhır 796 (21 nisan 1394)'da fethedildiğini, fakat Selanik kalesinin onun vefatından sonra yine bi-zanslılara geçtiğini anlatmaktadır.

Bâzı eserlerin Gazi Evrenos Bey 'in Selanik i 1403'te tekrar zaptettiğini bildirmelerine rağmen (bk. msl. Oberhummer ve Iorga, s. 328 ', öyle görünüyor ki, Selanik 1391'den sonra, Ankara sa v a ş an a kadar, Osmanlılarda kalmış, ancak 1402 mağlûbiyetinden sonra. Emîr Süleyman 'm imparator, Venedik ve Cenevizliler ile anlaşması üzerine (Gelibolu muahedesı, 1403 \ bir çok yerler (Kartal, Pendik, Gebze, Silivri, Tesalya) ile birlikte, Selanik de Evrenos Bey 'in itirazına rağmen, Manuel e geri verilmiş idi. Bundan sonra. 1415 'te Manuel 'in oğlu Andronikos 'un Selanik 'e vali tâyin edildiğini görüyoruz (Oberhummer. *göst. yer.*).

Fetret devrinde Selanik ile ilgili bâzı vak'alar cereyan etmiştir. Musa Çelebî İstanbul 'u muhasara ettiği vakit (1411), imparator da buna mukabele olmak üzere, kendi nezhdinde rehine bulunan Emîr Süleyman 'm oğlu şehzade Orhan 'ı Rumeli 'ye göndermiş, o da Selanik taraflarında hükümdarlık iddiasına kalkışmış idi ki neticede muvaffak olamayınca, Selanik kalesine kaçmış ve bu yüzden Selanik bir defa da Musa Çelebî tarafından muhasara olunmuş idi. Bundan sonra, Osmanlı hükümdarı Çelebî Sultan Mehmed'i kötü bir duruma sokmak isteyen imparator Manuel 1419 'da Yıldırım 'in şehzadesi Mustafa (Düzmece) 'yi serbest bırakmış, bu taht müddeisi de Tesalya ve Selanik taraflarında faaliyete başlamıştır. Mustafa Çelebî, bir muvaffakiyetsizliğe uğrayınca, Selanik kalesine ilticayı

düşünüyor idi. Nitekim bu hareketi haber alan pâdişâh, onu Selanik bölgesinde mağlûp edince, bir miktar kuvvet ve maiyetinde Cüneyd Bey olduğu hâlde, Selanik 'e sığınmış idi. Osmanlı hükümdarının, Selanik valisi Laskaris Leontarius 'tan, Mustafa Çelebî 'nin kendisine teslim edilmesini istemesi üzerine, vali, imparatorun müsâadesini almadan, bir şey yapamayacağını ve onun emrine göre hareket edeceğini bildirerek, özür diledi. Müteakiben Manuel ile yapılan anlaşma üzerine. Mustafa Çelebî Selanik'ten İstanbul'a gönderildi ; pâdişâh da bununla iktifa edertk, Selanik muhasarasını kaldırttı (krş. Dukas 'tan naklen Uzunçarşılı, 1, 369 v.d.). Murad H. devrinde, Mustafa Çelebî tekrar isyan ettiği ve Bizanslılar tarafından da desteklendiği zaman, Osmanlı kuvvetleri, Turahan Bey kumandasında olarak, Selanik 'i tekrar muhasara etti (1423). Düzmece Mustafa mes'elesi bertaraf edildikten sonra da, Bizans üzerine Osmanlı baskısı devam ediyor idi. Venedik, Bizns 'm ümitsiz durumundan istifâde ederek, Mora despotluğunun ve Selanik 'in kendisine bırakılması için, müzâkerelere girişti. Selanik ahâlisi, şehirlerinin Bizans devleti tarafından müdâfaa edilemediğini anlayarak, Venedik hâkimiyetini tercih ediyorlar, icâbında Venediklilerin buraya kuvvetli donanma gönderecek, kendilerini türk-lere.karşı koruyacağını umuyorlar idi. Nihayet bir anlaşma ile, Selanik şehri Venedik idâie

SELANİK.

341

sine bırakıldı. Bizans valisi Andronikos bunun karşılığında Venedik'ten 50.000 duka alıyor idi. O zaman 40.000 nüfuslu olan bu şehir Osmanlılara senede 100 000 akçe haraç ödüyor idi. Venedik, 1261 'den beri, Cenova gibi, Selanik *te bir konsolos bulundurmuş ve

ticâret münâsebetlerini, muahedelere uygun olarak, yürütmüş idi. Bu defa Osmanlı memleketlerinin yanibaşında böyle mühim bir ticâret merkezine sahip oluyorlar idi. Osmanlı devleti bu son durumu kendi topraklarına bir tecâvüz saydı ve hiç bir zaman Selanik 'teki Venedik hâkimiyetini tanımadı. Pâdişâhın 1423'ten sonra Venedik elçisini kabul etmemesi ve onlara dâima şöyle cevap vermesi bu yüzden idi: — «Selanik, dedem Bayezid'in hükümranlığı altında bulunmuş bir şehir olduğundan, burayı mevrus ülkem addederim. Bu memleket Bizans'ın elinde kalsa idi, bunu kabul edebilir idim; fakat la-tinlerin, Venediklilerin idare etmesine asla müsâade edemem. Kendiliklerinden çekilip-gitmedikleri takdirde, ben bizzat gelerek, onları çıkarırım" (Dukas'tan naklen Haramer, II, 188). Böylece 7 seneden fazla süren ve Selanik 'in Osmanlılar tarafından kat'î ilhakı ile neticelenen Selanik buhranı başladı (bk. Halil İnalcık, mad. MURAD II.). Venedik, Osmanlılara Selanik'teki hâkimiyetlerini tanıtmak için, bir taraftan senede 1.500—2.000 duka tutarında bir haraç vermeği teklif ediyor, diğer taraftan da donanmasını Gelibolu karşısına göndererek, baskı yapmak istiyor idi ki, bu durum uzun bir Osmanlı—Venedik mücâdelesine ve bu arada Macarlar ile de muharebelere sebep olmuş idi. Selanik işi de askıda kaldı. Nihayet Venedik 'in Selanik işini hal için, şarkta da müttefikler araması, ezcümle Şahruh 'un Osmanlılara taarruz edeceği tehdidini bir silâh olarak kullanması, Murad 11. 'a bu mes'eleyi kökünden halletmek karârını verdi ve bütün kış hazırlık ile geçirdikten sonra, 1430 senesi şubatında ordusu ile Selanik üzerine yürüdü. Anadolu kuvvetleri de, beyler-beyi Hamza Bey kumandasında, bu sefere katılıyorlardı. Venedik donanması yetişmeden fetih

tamamlanmak istenmiş ve ona göre tedbirler alınmış idi. Şubat ortalarında Osmanlı ordusu Selanik surları önünde görünerek, muhasaraya başladı. Venedikliler de mukavemete hazırlanarak, kaleni» müdâfaası vazifesini aralarında taksim ettiler. Bu sırada 26 şubat gecesi şiddetli bir zelzele vuku buldu ve şehir ahâlisi arasında heyecana sebep oldu (Ioannes Anagnos 'un *Excidio Thessalonicensi* adlı eserinden naklen, Hammer, türk. trc , II, 189). Anadolu beyler. beyi Hamza Bey hücum ile zapt etmeden önce, Şehre girerek, tum'an ikna etmek için, ordusundan bâzı fedailer göndermek üzere bir plaa tasarladı. Kendisi kale müdâfaasını Venedikliler ile rumların birlikte yaptıklarını düşünüyor, aralarında geçimsizlik ve nifak bulunduğunu da seziyor ve bu tedbirin iyi netice vereceğini umuyor idi. Fakat Venedikliler de bunun farkına vardılar ve mukabil tedbirler aldılar: her hangi bir ihanetin vukuuna meydan vermemek için, her rum askerinin yanına muhtelif memleketlerden ücretli olarak topladıkları askerlerden (yağmacı) birini koymuşlar idi. Hamza Bey 'in okların ucuna mektuplar sararak, rumları şehir kapılarını açmağa teşvik etmesi, bu yüzden fayda vermedi. Aynı suretle Venediklilere teslim olmaları ve aksi takdirde hepsinin kılıçtan geçirileceği yolundaki tehdit de beyhude oldu. Muhasara ordusunda top kullanılması henüz müessir bir silâh derecesinde değil idi. 1 mart gecesi (1430) Osmanlı ordusu tarafından umûmî bir hücum yapılacağı hakkında şehirde bir şayia dolaşmağa başladı. Halk, toplu bir hâlde, kiliselere, ezcümle şehrin hâmisi sayılan Demetrius'un kilisesine koşuyor idi. Venedikliler, Osmanlıların o gün limana vâsi! olan ve iskelede yatan 3 kadırgalarını yakmalarından

endişelenerek, 1500 kişilik bir muhafaza kuvvetini istihkâmlardan çekip, limana koymağı muvafık buldular. Ertesi günü hücum başladı. Osmanlı ordusu merdivenler, kalkanlar ve bir çok hücum aletleri ile ilerliyor idi. Bir müddet bir netice alınamadı (*Tâc altavârih*, I> 344)• Sonra orduda yağmaya müsâade edilmesi askerin şevkini arttırdı, pâdişâha sâdece şehrin toprağı ve binaları kalacağı ilân ediliyor idi. Tekrar hücum başladığı vakit, Murad II. Trigonon denilen kuleden Chortaitis manastırına (Hortaç camii) kadar olan bütün cepheyi bizzat gezerek, askeri teşcî ediyor, ihsanlarda bulunuyor, surlarda yararlık gösterenlere ve esir alanlara para dağıtıyor ve yüksek rütbelere veriyor idi. Selanik kalesine ilk tırmanan gaziler püskürtüldüler ise de, müteakiben gâzîler kulelere tırmandılar, burayı ve Samâra adı verilen diğer kuleyi zapt ettiler. Bunun üzerine, müdâfaa ordusu, daha fazla mukavemetten âciz olduklarını anlayarak, mevkilerini terk ettiler ve kurtuluş çâresini kaçmakta gördüler. Rumların bu bozgunu Venediklilerin de maneviyatını kırdı; onlar da kadırgalarına çekildiler. Selanik hücum ile alınmış olduğundan ve esasen ganimet de gazilere vaad edildiğinden, yağma başladı, esirler alındı. Bunların sayısı 7.000 olarak zikredilir (tafsilât için bk. Hammer, *ayn. esr.*). Şehrin türklerin tüne geçmesi, Bizans kaynaklarına göre, *>> martta, Venedk kaynaklarına göre ise, 13 marttadır (bk, Ober**34***

SELANİK,

hammer, *ayrı. esr*; krş. Neşrî, *Cihan-nümâ*, s. 162 v.d \ Pâdişâh, Selanik 'in zaptından sonra surların yanından geçen Gallikus (Galik) nehri yanına gitti ve Selanik 'i tekrar iskân etmek çârelerini düşündü. Aynı zamanda, esir olarak gö-türülmeyen ve aileleri ile dostları

tarafından fidye verilerek kurtulmuş olanların şehirde evlerinde oturmalarına müsaade etti. Ancak Selanik hayli boşalmış idi ve türk-müslüman halkın da burada bulunması gerekiyor idi. Bu sebeple Murad II., Yenice-i Vardar'dan bir kısım ahâliyi buraya iskân ettiği gibi, civar kasabalardan buraya gelmek isteyenlere de bu müsaadeyi verdi. Bâzı kiliseler ve manastırlar camie tahvil olundu; diğer bâzı manastırlar kervansaray hâline getirildi. Latinlerin kiliseleri kendilerine bırakıldığı gibi, 4 rum kilisesi de hâli ile terk olundu. Selanik kısa bir zamanda bir türk-müslüman şehri hüviyeti aldı. Murad II. bu başarıyı Mısır sultanına bildiren fetihnamesinde (Feridun Bey, *Miinşe'ât*, I, 198), Selanik 'in istanbul 'un bir eşi olduğunu, islâm-lara zarar vermekte belki İstanbul 'dan da ileri gittiğini yazmıştır. Müteakiben Venedik, bir aralık Selanik 'i geri almak ümidine kapılarak, oraya taarruz emri göndermiş ise de, çok geçmeden, Hamza Bey 'in Lapseki 'de Venedik amirali ile yaptığı anlaşma neticesinde, Venedik Selanik ve havalisi üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tanımağa mecbur kaldı ve Selanik buhranı böylece sona ermiş oldu.

Murad II. burayı ertesini senelerde de ziyaret etti ; şehrin imâr ve iskânı hususunda yeni tedbirler aldı; orada bir cami ve bir saray yaptırdı. Fâtih Sultan Mehmed devrinde de Selanik mühim bir belde ve pâdişâhın o taraflara sefer yapıldıkça uğradığı, her vesile ile imâr ve iskânına çalıştığı bir merkez oldu. Msl. Fâtih, 14.55 Sırbistan seferinden dönerken, Kosova 'da büyük ceddinin türbesini ziyaretten sonra, doğruca Selanik 'e gelmiş, burada bir müddet kalmış ve daha sonra Edirne'ye dönmüş idi. Bir sancak hâline getirilen Selanik'in Rumeli 'deki askerî harekâtta da

ehemmiyeti büyüktür. Selanik livası, Rumeli eyâletinde sol kolu (cânib-i yesâr) teşkil eden livalardan biri idi ve bir tahrir kaydına (1530) göre de, Paşa livasının sol kolundaki 10 kadılık (Gümülcine, Drama, Siroz, Kavala, Timur-Hi-sar, Sidrekapsi v.b.) arasında sayılıyor idi. Diğer taraftan bu koldaki kaleler sâdece Kavala ve Selanik kaleleri olmalıdır (krş. T. Gök-bilgin, *ayn. esr.*, s. 11 v. dd.). Bu saneağın bâzı zamanlarda bir vezire tekaütlik ile verildi de görülmektedir ki, Bayezid II. 1483 'te, vezîr-i âzam îshak Paşa 'yi cezalandırmak maksadı ile, Selanik sancağını tekaüt bassı olarak vermiş idi. 1530 sıralarında yine „bor veeh»i tekaüt" verilen Selanik mîrlivâsı hasları 5 koy ve *i* çiftlik olup, mecmuu 82.000 akçe idi. Aynî Ali Efendi risalesinden {*Kavânîn-i ûl-i Osman der hulâsan mezâmin-i defter-i dîvan*, s. 13.41) öğrendiğimize göre, XVII. asrın başlarında Selanik sancağının ümerâ ve vazifeliler haslarının mecmuu 280.836 akçe ve cebelilerinin sayısı da 56 idi. Bu esnada Selanik sancağında 35 zeamet ile 262 timar kaydedilmiş idi. Mamafih Selanik livasında, daha Fâtiî devrinden itibaren, pâdişâh hasları ehemmiyetli bir yekûn tutuyor idi. Ezcümle 1530 tahrir defteri, bu hasların Selanik ile birlikte civarındaki 5 kasaba ve şehrin (Siroz, Kavala, Sidrekapsi, Timur-Hisar, Avret-Hisarı) 150 köy, 14 meıtaa, 23 çiftlik ve bir gölünden elde edilen geliri cem-'an 8.059.108 akçeye bâlig oluyor idi (bk *Edirne ve Paşa Livası*, s. 73). Buna mukabil aynı tarihte, Selanik bölgesindeki zu-amâ ve erbâb-ı timar tasarrufunda 588 köyün hâsılatı bulunduğu görülmektedir. Selanik gelirlerinin pâdişâh haslarını teşkil eden bir kısmı „gebrân mukataası" diye anılan hıristi-yan reayanın cizye ve ispençelerinden Selanik memleaharındanyine şehrin

âmiller elinde bulunan pazar-başı, dizdar resmi, bahçe ve bostanlar, hamamlar ödemeleri, dukan, bedestan ve kervan-saray, baş-hâne, meyhane icarları gibi varidattan sağlanıyor idi. (krş. *Edirne ve Paşa livası*, s. 89) Bu varidatın mühim bir kısmının da Selanik'teki Murad II. câmiinin ve Bayezid 11. 'in İstanbul "daki te'sisîterinin masraflarına vakıf ve tahsis edildiği görülmektedir. Keza İshak Paşa'nın, Faik Paşa ve Kasım Paşa gibi diğer vezirlerin Selanik'teki imâî etleri ve bir çok te'sisleri de bu şehirde veya bölgedeki vazifeleri ve ikametleri hâtırası olarak kalmıştır. Aynı suretle Yâkub Paşa, Koca Mustafa Paşa, Pîrî Mehmed Paşa ve Çoban i Gâzî) Mustafa Paşa nâmına Selanik 'te XV. ve XVI. asırlarda bir çok imâr hareketleri yapılmış ve zengin evkaf ve emlâk meydana gelmiş idi. Msl. Koca Mustafa Paşa Rumeli beyler-beyliği devresinde bu şehirde büyük ve küçük kervan-sarayları ile Gelincik pazarı denilen yerdeki dükânları ve değirmenleri ile mühim bir rol ifâ etmiş idi (tafsilât için bk, *ayn. esr.*, s. 446 ; Pîrî Paşa, Gâzî Mustafa Paşa için bk. *fihris*). Bu devirde Selanik şehrinin nüfûsu hakkında bir tahrir kaydı bizi yeter derecede aydınlatmaktadır. 925(1519) tarihinde Selanik'de 1.374 müslüman hanesi ; 282 mücerredi ile) 1.087 hıristiyan hanesi (55 mücer-red ve 300 bîvesi ile', 3-174 yahudi hanesi (930 mücerredi ile) bulunuyor idi; bunların

SELANİK. 34

vergilerinin yekûnu 3.506.76a akçe idi (Başvekâlet arşivi. Tahrir defteri, nr. 70 ■. Görüldüğü üzere, Yavuz Sultan Selim devrinde Selanik şehri sâkinlerinin yarısından fazlası yahudi idi. Evliya Çelebi, „müverrihân-1 rum Selanik'e dâr-ı ya-hûd derler" diyerek, bu şehirde yahudilerin çok eskiden beri mevcut olduğunu, bir aralık

yahudilerin Selanik'e hükmettiklerini ve dâima „bizim Selanik" diye bahsettiklerini kaydeder (*Seyâhat-nâme*, VIII, 143 v.d.). Selâniklin fethinden önce de burada mühim sayıda yahudi cemâati bulunduğu anlaşılmaktadır. Hattâ İstanbul 'un fethinden sonra, yeni payitahtın şenlendirilmesi için, her taraftan muhacir getirilip, iskân edildiği sırada, bir kısım Selanik yahudileri de İstanbul a yerleştirilmiş idi. Ancak bilhassa 1492 'de ispanya 'dan, 1496 *da Portekiz 'den sürülen yahudilerden büyük bir kısmı 1500 tarihinde Osmanlı devletinin atıfetine sığınmış ve bunların büyük bir kısmı Osmanlı ülkesine yerleştirildiği sırada, 20.000 yahudi de Selanik şehrine gelmiş idi. Mohaç muharebesinde ve Budin alındıktan sonra, aman dileyen yahudilerden bir kısmı da Selanik'e iskân edilmişler idi (bk. Peçevî, I, 99). Selanik yahudileri ticâret ve maârif sabalarında sür atli hamleler yapmakta idiler. O kadar ki, İstanbul yahudilerinin 1494 'te te'sis ettikleri matbaayı Selanik yahudileri 1510'da kurabilmişler idi (bir de bk. Fekete Lajos, *Budapest Törokkorban*, Budapest, 1944, s. 149, 163 v.b.). XVI. asırda Selanik'teki yahudi cemâatleri için bk. Başvekâlet arşivi, Tapu defteri, nr. 403. Aynı tahrir kayıtları Selanik şehrindeki müs-lüman ve hıristiyan ahâlinin ise, fetihten itibaren bütün avânz-ı divâniye ve tekâlif-i ör-fiyeden muaf ve müsellemler olmaları hususunda ellerinde müteaddit hükümler olduğunu tesbit etmekte ve bu hükümlerden sonuncusunun Kanunî Sultan Süleyman tarafından, zilkade 972 (1564) 'de verildiğini anlatmaktadır. Bu muafiyete karşılık, onlar, aynı kayıtlardan öğrendiğimize göre, şehrin deniz kıyısındaki 24 mahallinde, her gece 43 kişi nöbet tutmak sureti ile, bekleyecekler idi (tafsilât için bk. 1022 tarihli ve 723 numaralı mufassal Selanik defteri). Yine Kanunî

Sultan Süleyman devrinde Selanik şehrinde elliye yakın müslüman mahallesi mevcut idi (tafsilât için bk. 403 numaralı topu defteri). Selanik kalesi başlıca şu kısımlardan mürekkep idi: yukarı iç-kale veya kal *a-i atîk-i Selanik („Evliyâ Çeîbî buna" büyük şehir kalesi demektedir), Kalamerye kalesi, Vardar kalesi l Kal'a-i Vardar-ı cedîd, bk. 736 nr. ve h. 1228 numaralı Selanik kaleleri yoklamasını hâvi tahrir defteri), Yedi-Kule kalesi. KuşaU1-Küle hisarı, Tophane kalşsi. Bu kısımları anlatan Evliya Çelebî, kaç kat ve bölme hisarlar olduğu hakkında da bilgi vermekte, kale kapılarını da Tophane kapısı, Yeni-Kapı (Mevlevihane kapısı), Kalamerye kapısı, İskele kapısı, Vardar kalesi kapısı olarak saymakta ve ayrıca Yedi-Kule 'den şehre inecek yerde iki demir-kapı bulunduğunu da ilâve etmektedir. Ona göre, Selanik kalesi 952—953 senelerinde KanÛDÎ Sultan Süleyman tarafından tamir ettirilmiş ve kitabesi de kalenin şimale bakan tarafındaki kapının üzerine konulmuş idi. Kalamerye kales'ni de aynı pâdişâh 942 (1535)'de Mimar Koca Sinan 'a tamir ettirmiş idi. Yedi-Kule 'niri iç kapısı üzerindeki kitabe ise, 1056 'da Sultan İbrahim tarafından tamir ettirildiğini göstermektedir. Seyyahımız bu kule kapısı dışında ve önünde şehre ve denize nazır, devrin münevver kimselerinin toplandığı bir „kasr-ı âli 'den" bahsetmektedir ki, burada karadan ve denizden gelen bütün seyyahlar ile âşıklar toplanır ve sohbet ederler idi (*Segâhat-nâme*, VIII, 151). Bir de Selanik kalesinin, kethüdaları ile birlikte, zenberekçileri var idi. Sayıları ve nizamları tahrir defterlerinde tesbit edilenbu cemâat Selanik kalesinde zemberekçilik hizmetini ifâ ederler ve bunun karşılığında avarızdan ve tekâlif-i dıvânîyeden muaf ve müsellemler olurlar idi (tafsilât için bk. Başvekâlet arşivi, tapu defteri nr. 403,

736). Kalen' n barut-hânesi de an-barları, mahzenleri ve cebhânesinden ayrı olarak çok mühim idi. Baruthane emini, kethüdası ve kâtipleri ile 300 barut-hâne neferi var idi. Öteden beri barut yapılması Gelibolu ve İzmir ile birlikte, Selanik barut-hânesine münhasır idi. Ancak şiddetli lüzum üzerine, n10 tarihinde, bunlardan fazla olarak, İstanbul 'da da bir baruthane inşâ olunmuştur (krş. Râşid, *Tarih*, IV, 44 i).

Selanik limanına gelince, Piri Reis bu Umanı, kalenin önünde 300 parça geminin kalmasına müsait bir yatak olarak, vasıflandırır bk. *Kitâb-ı bahriye*, nşr. TTK s. 116 v. dd.). Bu münâsebetle ayrıca Kum-Burnu ve Altın-Oğlu yaylası hakkında da bilgi vermektedir. Selanik limanından uzun-uzadıya bahseden Evliya Çelebî de, bütün Akdeniz, Karadeniz ve Umman denizi gemilerinin, yâni Mısır, Süveyş, Cezayir, Trablus, Efrenc, Portekiz, Danimarka, İngiltere, Felemenk ve Ceneviz gemilerinin gelip, rahatça yattıkları bir „limân-ı dâr-ı âmân" olarak tavsif eder. Şehirdeki camilerin sajisını, irili-ufaklı ve sultanlar, vezirler ile hayır sahipleri tarafından yapılmış olmak üzere, 150 tane gösteren Evliya Çelebî bilhassa Ayasofya 'camie çevrilmesi 993 = 1585), Eski cami, Hortac Sultan camii, Cezerî (Koca) Kasım-Paşa camii v kitabesi h. 897 tarihlidir), diğer ismi ile Kası344

SELANİK.

miye camii — evvelce şehrin hâmisi Demetri1os kilisesi idi— Alaca imaret camii (İshak Paşa tarafından yaptırılmış, 889 h.), Süleyman Paşa camii, Sinan Paşa camii, Davud Paşa camii, Hamza Bey camii gibi camileri saymaktadır ki, bunların nâmına mahalleler kurulmuş bulunduğunu da tahrir kayıtlarından anlamaktayız. Keza müteaddit medrese, dâr-ül-kurra.

dâr-ül- hadîs, mektep ve tekve mevcut idi (bk. *Seyahatname*, VIII, 159). Bunlar arasında, kitabesi bu gün hâlâ mevcut olan, fakat kiliseye çevrilmiş bulunan tektürk eseri Hortae camii, yani Hagios Gyorgios kilisesidir. Aslında bir Roma mabedi iken, sonradan kilise ittihaz edilerek, büyük bir kubbe ilâve edilmiş ve Selanik 'in fethinden sonra da bir müddet daha hıristiyanlara terkedilerek, o hâlde kalmış idi. Bilâhare XVI. asrın sonlarında, Selanik yakınındaki Hortae köyü halkından ve mutasavvıflardan Şeyh Süleyman Efendi nâmında bir zat bu kilisenin yanında bir zaviye te'sis etmiş, Koca Sinan Paşa tarafından da 998 (1590) sıralarında camie tahvil ve bu şeyhin adına izafe olunmuştur. Evliya Çelebi, bunun camie çevrilmesini, bu şeyhin bir gün bütün dervişlerini toplayarak ve elinde pâdişâhın fermanı olduğu hâlde, tevhid ve tekbirle hücum ettiği ve kiliseyi ruhbanlar elinden aldığı şeklinde anlatmaktadır. Mamafih seyyahımızın kaydettiği cami kapısındaki kitabe, bizim gördüğümüzden (1953) bir az farklıdır. Camiinin yatımda kitâbesiz iki büyük mezar vardır ki, bunların Hortae Sultan ile halîfesine âit bulunduğu rivayet edilmektedir. Türk hâkimiyeti devrinden kalma bir çok mezar taşları burada toplanmış idi (bir tanesi XVIII. asırda Selanik kadılığı yapmış olan şeyh-ül-islâm Ishak Efendi-zâde Ali Efendi 'ye âit idi). Selanik 'te hâlen mevcut diğer bir türk eseri de Abdülhamîd II. tarafından yaptırılan, minaresi yıkılmış Yeni camidir ; şimdi müze olarak kullanılmaktadır. Şehirde eski devirden kalma sûrlai- pek azdır, cenup kısmı ve rıhtım civarı yıkılmıştır, cenûb ■i şarkî köşede yükselen tek „beyaz kule" Venedikliler zamanından kalmadır. Şimâli şarkî köşede yükselen ve İstanbul 'daki Yedi-Ku-le 'ye benzeyen kale şehrin en yüksek yeri olarak gösterilir

(krş. Tafralı, *Topographie de Thessalonique*, Paris, 1913, 30—114 ve bu eserde Moutferrat 'lı Bonifacius 'un bir mühürü üze, rinde bulunan şehrin en eski sûrlarına âit bir tasvir; bk. bir de Skylitzes 'teki bir minyatürün sureti ve bk. Pauÿy- Wıssowa, *göst. yer.*).

Selanik orta çağdaki sınai ve ticarî faaliyet ve ehemmiyetini, türk idaresine geçtikten sonra, geniş mikyasta arttırmış idi. Bunun en büyük âmüleı meyânında şehirde ve bölgede yaşayan kavmî unsurlar arasında tam bir güven ve ahengin teessüs etmiş olması, bir de Selanik yahudilerinin kumaş (Selanik çuhası, Selanik keçesi) imalâtında büyük iş görmeleri idi. Yahudilerin XVI. ve XVII. asırlarda iki büyük merkezinden biri —Selanik ve diğeri— istanbul idi. XVII. asırda yeniçeri ocağı (80.000 yeniçeri) için lâzım olan Selanik çuhası buradan te'min ediliyor idi. Bu kumaşlar Selanik 'teki çuha anbarı idaresinde saklanır idi (bk. Uzun-çarşılı, *Kapıkulu ocakları*, 1, 276). Kalın Selâr nik çuhasından dolama yapılır ve bunlar saraydaki vazifelilere verilir idi. Bu devirde Selanik ticâreti İstanbul 'dan fazla idi. Yabancı tüccarlar, İskenderiye ve İzmir 'den başka, bilhassa Selanik 'te birleşiyorlar idi. İstanbul 'a kendir, halı, tersaneye demir Selanik 'ten gelir idi. Fransızların şark ticâreti, XVII. asrın sonlarında, burada bir konsolosluk ve bir ticâret iskelesi ihdası ile, çok faal bir hâl almış idi (bk. Robert Montran, *istanbul dans la seconde moitie da XVII' siecle*, Paris, 1962, bk. *fihrist* ; N. Svoronos, *Le Commerce de Salonique au XVIII'eme siecle*, Paris, 1956). Evliya Çelebi, Selanik 'in ticarî ve sınaî faaliyetinden bahsederken, bir kale misâli, mükemmel kurşun kubbeleri, demir kapıları ile kârgir bina olarak vasıflandırdığı bedestenini „nice Mısırlı

hazînesine mâlik" bezirganların ve tüccarların merkezi olarak bildirir ve Selanik çarşısı ve pazarlarını Taht-e-Kale pazarı, kaleden dışarıdaki Mısır çarşısı, halıcılar pazarı, kavvaflar pazarı, hayyatlar çarşısı, takyeciler ve kavuk-çular çarşısı v.b. olarak sıralamaktadır. Ayrıca kahve-hâneleri, mey-hâneleri, dâr-üz-ziyâfe ve me'kelhâneîeri bimar- hâne ve dâr-üş-şifâları, değirmenleri v.b. hakkında, bâzı mubâlegalı rakamlar ileri sürmekle beraber, geniş bilgi vermektedir (krş. VIII, 161 v. dd.). Paul Lucas (*Voyages*, Amsterdam, I, 203 v.dd.), da XVIII. asrın başlarında { 1715 }, Selanik'i ziyaret etmiş ve bu şehirden büyük ve muhteşem bir şehir olarak bahsetmiştir. Selanik 'in iktisadî bakımından gelişmesinde, civarındaki Sidrekapsi demir mâdenleri işletilmesinin ve bir de Ka-lamerye tuzlasının gelirlerinin büyük bir tesiri bulunduğu düşünülebilir. Selanik kazâsındaki bu Sidrekapsi mâdenlerinin işletilmesinden hazîneye büyük gelir sağlanıyor idi ki, bir aralık, XVII. asrın sonlarındaki Avusturya harpleri esnasında, bâzı düşünceler ile, mâden kuyu ve ocakları iptal edilmiş, fakat 1114 (1702) senesinde Selanik gümrüğü emini Hüseyin Ağa tekrar nazır tâyin olunarak, bu mâdenlerin ihyâsı cihetine gidilmiş, üç kuyu kazılması ve üç çarh yapılması emrolunmuş, burasının deniz kıyısında bulunması sebebi ile, Hıristiyan korsan ve haydutların tecâvüzlerinden korunmak

SELANİK. 345

üzere de. yevmiye 15 akçe ulufe ile 40 sekban yazılması ve ağaçtan bir palanka inşâ ettirilmesi uygun görülmüş idi (krş. Râşid, *Tarih*, II, 537). Diğer taraftan Selanik bölgesinin mün-bit ve bereketli arazisi, daha fetihten itibaren, kesif türk ve Türkmen kütleleri ile iskân edilmiş ve bunlar Selanik ve çevresinin ziraî ve iktisadî

hayâtında ve gelişmesinde büyük rol oynamışlar idi XVI. asırda, Üsküp ile birlikte, Selanik sancağının da tahririne me'mûr olan Ebüssu'ûd Efendi bu bölge için tanzim ettiği defterin başına yazdığı „kanûn-nâmede" Selanik bölgesini „bu diyâr-i bereket-şîârm arazisi" diyerek, vasıflandırmakta ve burasının da imparatorluğun diğer bir çok yerlerinde olduğu gibi, arz-ı memleket, yâni arz-ı mîrî olduğunu belirtmektedir (bk. Ö. L. Barkan, *Osmanlı imparatorluğunda zirâî ekonominin hukukî ve mâli esâsları*, İstanbul, 1943, s-2Q7 v.dd.). Keza Rumeli 'de Yürüklerin en kesîf bir hâlde buldukları yerin Selanik ve havalisi olduğu, hattâ Anadolu Yürükleri beyi İstanbul 'da oturduğu hâlde, Rumeli Yürükleri beylerinin, bilhassa evlâd-ı fatihan adını almalarından sonra, Selanik 'te oturdukları bilinmektedir. Fethedildikten itibaren, Makedonya ve Tesalya 'nın göçebe hayat tarzına müsait yaylak ve kışlaklarına göçen Yürük kabileleri. XVI. asrın birinci yarısında bile, diğer mıntakalarda bulunanlardan daha kalabalık bir kütle teşkil ediyorlar ve böyle büyük bir merkeze izafetle, Selanik Yürükleri olarak bir teşkilâta bağlandıktan sonra da, bütün Rumeli Yürük zümreleri içinde, kemiyet ve keyfiyet bakımından, f n mühimleri sayılıyorlar idi. Selanik Yürükleri kesîf mıkdar da bütün Makedonya ve Tesalya da dağınık bir hâlde, az mıkdar da da şimdiki Bulgaristan ve Dobruca 'da bulunmakta idiler (bk. T. Gökbilgin, *Rumeli'nde Yürükler...*, İstanbul, 1957, s. 74 v. dd.). Bu türk unsuru arasından Selanik civarındaki köylere ve çiftliklere yerleşenler havâss-ı hümâyûn arazisinde „yerlü Yürük" nâmı ile ekip-biçen, çift, bennâk ve mücerret vergilerini, ekinliklerinin öşrünü ve sâlâriyesini verenler de çok idi (krş. tapu defteri, nr. 403). Bunların bâzan zuhur eden

karışıklıklara iştirak ettikleri oluyor idi ki, Kanunî Sultan Süleyman devrinde maktul şehzade Mustafa olduğunu iddia ederek, ortaya çıkan nesebi meçhul bir kimsenin etrafına toplanan 10.000 kadar köylü arasında bunların da bulunduğu anlaşılmaktadır (bk. Peçevî, I, 341). Diğer taraftan, XVII. asırda imparatorluğun garp taraflarında cereyan eden savaşlarda Selânik ehemmiyetli bir deniz ve kara üssü teşkil etmiş idi. Meselâ Osman 11. devrinde». Lehistan'a k a ş 1 açılan harpte, Selanik sar.cak beyi Abdullah Paşa nın fevkalâde hizmeti görülmüş idi (bk. Naîmâ, II, 169). Girid seferi başladığı zaman da , 1645), bütün Rumeli ümerâsının kendi kuvvetleri ile birlikte ve beyler-beylerinin kumandasında, Selanik 'te toplanmaları emro-lunmuş idi. Bu tarihalerde İstanbul—Edirne—Selanik—Yenişehir arasında muntazam bir araba yolu mevcut idi. Gönderilen kuvvetler kısmen Rumeli beylerbeyi Küçük Hasan Paşa kumandasında Benefşe (Monemvasia) sahiline ka-pudan paşa emrine sevk olunuyorlar, kısmen de Selanik limanından Rodos beyi, Kara Hoca le-kabı ile anılan, İbrahim Bey idaresine sekiz mükemmel kadırga ile Kızıl-Hisar limanına (Egri-boz adasında Kariso) gönderiliyorlar idi (krş. Naîmâ, IV, 117, 121). Bu harplerin son safhasında ise, bizzat Mehmed IV., Musâhib Mustafa Paşa refakatinde olduğu hâlde, bir aralık Selanik kışlağına gelmiş idi (1079 = 1669); Râşid, *Tarih*, I, 245 v.d.). Daha sonra, ikinci Viyana muhasarası ile başlayan savaşlarda da Selanik ile ilgili hâdiselere tesadüf edilir. 1692 (1103) 'debüyük bir Venedik donanması evvelâ İnebah-tı limanına gelip, demirlemiş ve müteakiben bunlardan bir kısmı, diğer bâzı sahiller ile birlikte, Selanik kıyılarına tecâvüz etmiş idi ki, kapu-dan

paşanın buna karşı üç tane „Selânik fırka t esi" denilen gemi gönderdiği görülmektedir. Bu sıralarda Selanik idarecileri saraya ve vezîr-i azama yakın kimseler arasından seçilmekte idi. Msl. silâhdar-ağasma. mevkiini muhafaza şartı ile, Selanik sancağının tevcih edildiği ve Selanik alay beyliğine sadrâzamın vardacısınınm tâyin olunduğu görülmektedir. Bâzan da Agriboz ve Selanik muhafızlığı bir adamın uhdesine verildiği oluyor idi. Mamafih bunlardan halka zulm eden ve şikâyetçileri görülenler de derhâl idam edilmekte idiler 1693'te Selanik sancağı idaresine gönderilen vezir voyvoda Halil Paşa ile 1704 'te Selanik cizyedarı Arnavud Hüseyin Ağa 'nın te'dipleri buna birer misâl teşkil eder (krş. Siiâhdar, *Tarih*, II, 24, 62, 138, 266, 289, 636, 672, 696, 726; Râşid, III, 109, 178). Selanik kadıları, Galata, Üsküdar, Havâss-ı Kostantaniye (Eyûb), izmir ve Bagdad kadılıkları ile aynı derecede ve İstanbul. Edirne, Bursa ve Mekke kadılarından daha aşağı payede addedilmekte idi (krş. D'Ohsson, *Tableaux general de VEmpire Ottoman*, II, 271). Evliya Çelebî 500 akçe mevleviyet payesi demekte, mollasının niyabetlerinin Ke-sendie. Sidrekapsi ve Aynaroz kazalarında olduğunu, Selanik şehri içinde ise, dört yerde ' çarşı, Kalamerye, Mısır çarşısı, Muhtesib Ağa niyabeti) bulunduğunu bildirmektedir vt ayrıca örfî hâkimleri olarak da sipah kethüda yeri, yen çeri serdârı, yeniçeri ocağından çuha

J46 SELANİK.

için tahsile gelen Selanik ağası, baş-çavuş, divan efendisi, küçük çavuş, cebeci-başı ve top-çu-başını saymaktadır (tafsilât için bk. *Seyâ-hat-nûme*, VIII, 145% III° (1699) 'da şeyhülislâmlıktan ma'zûl Ebu Saidzâde Feyzullah Efendi 'nin selânik kazasını, arpalık

tarîki ile, bizzat zapt ettiği de görülmüştür (krş. Râşid, *Tarih*, II, s. 443)-

XVII. aşırın ikinci yarısında İzmir yahudileri arasında türeyen Şabbetay Sebi adında birinin ortaya attığı yeni mezhep cereyanı, onun ölümünden sonra, karısı ve müridleri tarafından Selânik'te yayılmış ve bir kısım Selânik yahudilerinden başka, bâzı makedonyalı unsurların da iltihakı ile, sayıları artmıştır ki, bunlar sonradan „avdetî" veya „dönme" adları ile tanınmışlardır [bk. mad. DÖNME]. Selânik 'te *759 yaz aylarında zelzele vuku buldu (krş. A. Perrey, *Mim. s. 1. Ac. R. Belg., Mim. Cour.*, 1848, XXIII, 30); bu esnada şehir halkı kale dışına çadırlara çıkmış ve 50 gün kadar süren sarsıntılar sonunda sârî bir hastalık da çıkarak, epeyce telefata sebebiyet vermiş idi (Selânik'teki fransız konsolosu T. d'Evant'ın raporu). 1772 'de Abbe Belley Selânik şehrine âit ilk ilmî bir eser olan *Ohservatiohs sur l 'his-ioire et sur les monuments de la ville de Thessalonigue* (*Hist. Ac. R. d. Inscr.*, 1777, XXXVIII, 121—146)'i neşretmiştir. Tafe! (*Des Thessalonica eiusae agro*, Berlin, 1839) eserinde buna istinat eylemiştir. Buna göre, o zaman Selânik'te 65—75.000 nüfus varidi. Bunlardan 35.000'i türk-müslüman, 3.000'i hıris-tiyan. 27.000 yahudi ve sâdece 100'ü frenk idi. XIX. asrın başında Selânik yine bir sancaktır; fakat eyâletler gibi, bir vezir uhdesindedir. Msl. 1803'te yapılan tevcihler arasında Selânik sancağının, vezâreti ibkası ile. Vânî Seyyid Mehmed Paşa ya verildiğini görüyoruz. Bu sıralarda devlet Rumeli "nde eşkıya te'dibi ile meşgul idi ve bu harekâta Selânik mutasarrıfı vezir Osman Paşa da, maiyetine nizâm-ı cedîd askerlerinden bir miktar mu'allem piyade verilmek sureti ile, iştirak ettirilmiş idi (krş. Cevdet, *Tarih*, VII,

175, 256). Yine Selim III. devrinde, ingiliz donanmasının istanbul 'dan çekilmesinden sonra, bir aralık Selânîk'te bir çıkartma yapmağa teşebbüs ettiği (1 8 2 7) görülmektedir (krş. Zinkeisen, *G O R*, VII, 454), 1837'de Selanik'te büyük bir veba salgınının geniş mikyasta telefata sebebiyet verdiği ve nüfusunun 40.000 'e düştüğü anlaşıl-matadır (krş Zacharia, *Reise in der Orient*, Heidelberg, 1840, s. 191).

Tanzimat hareketinden sonra, Selânîk ticâret ve kültür sahalarında daha fazla inkişaf etî. Garp fikir cereyanlarına olduğu gibi, Balkanlarda yaşayan kavimlerin tahrik ve propagandalarına karşı da açık idi. Yunanistan istiklâlini aldığından itibaren, diğer rum azınlıklarının bulunduğu yerlere olduğu gibi, Selânîk taraflarına da tahrikçiler gönderiyor, Babıâli aleyhinde isyanlar hazırlamağa çalışıyor idi. Şehrin ticarî faaliyeti arttıkça, yabancılar ve Avrupa devletleri konsoloslukları da çoğalmakta idi. 1856 'da kurulan Osmanlı bankasının ilk şubelerinden biri de Selânîk 'te açılmıştır. Bu bankanın tavassutu ile, 1872 'de hazîne eshamı çıkarıldığı vakit, bilhassa Selânîk vilâyeti gelirleri karşılık gösterilmiş idi. 1864'te, ilk vilâyetler kanunu çıkarılınca, Selânîk vilâyeti, Selânîk sancağı ile Tırhala, Siroz ve Dırâma sancaklarına ayrılmış idi. Bundan başka zaman-zaman Manastır, Debre, Elbasan ve Üsküp cihetlerini de şâmil bulunmuş, Manastır, bir—iki defa sancaktan vilâyete ve vilâyetten sancağa çevrilerek, nihayet büsbütün ayrıldığı gibi, Üsküp de Ko-sova vilâyetüne ilhak ve sonra bu vilâyetin merkezi olmuş ve böylece Selânîk vilâyeti Selânîk sancağı ile Drama ve Siroz 'a münhasır kalmış idi. 1876 'da, Bosna-Hersek ve Bulgar isyanları olduğu sırada, Selanik'de de neticeleri devletler arasındaki

münâsebetlere te'sir eden bir hâdise vuku buldu: Selânik civarındaki bir bul-gar kızının müslüman olması ve Selânik 'e geldiği sırada, amerikan fahrî konsolosunun silâhlı adamları tarafından jandarmaların elinden kaçırılması ve bu işi yatıştırmağa çalışan Selanik'teki fransız ve alman konsoloslarının galeyana gelen halk tarafından öldürülmesi Avrupa'da büyük akisler uyandırdı, Fransa ve Almanya ve müteakiben Rusya, Avusturya ve italya Selânik limanına harp gemileri göndererek, Babıâli 'yi tazyik ettiler ki, Osmanlı hükümetinin cezrî tedbirler almasına rağmen, Selânik hâdisesi genişledi ve d'ğer gayr-i müsait vak'aların da inzımanı ile Berlin „memo-randumuna" ve nihayet istanbul konferansına yol açtı (E. Z. Karal, *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1956, VII, 98 v. dd.; K. Braun, *Türk. Reise*, s. 251 v. dd.).

Abdülhamîd II. devrinde Selânik, imparatorluğun diğer yerlerine kıyasla, bir çok bakımlardan gelişmeler kaydetti. 1871 'de Selânik 'ten Vardar vadisi boyunca demir-yolu döşenmesine başlanmış idi. 1888 'de bu hat Üsküp 'e bağlandı; 1894 'te Manastır 'a kadar uzatıldı. 1897—1903 seneleri arasında yeni liman te'sis-leri yapıldı. 1885 (i 30 i) ' t e yapılan bir tahrirde Selânik vilâyetinin (Siroz ve Drama sancakları dâhil), umûmî nüfûsu bir milyona (996.298) yaklaşmış idi ve bunun 494.656 nüfûsu müslüman, 243991'! rum, 222.316'sı bulgar ve 37.174'ü yahudi idi ki, yüzde itibârı ile türkSELAN. K. 347

müslüman nüfûsu 51 % rum ise, ancak vilâyet umûmî nüfûsunun 23 % (bulgar 22 % 1 teşkil ediyor idi. Türklerin en fazla bulunduğu yer Drama ve Siroz sancakları idi. Rumlar Ke-sendre, Karaferye ve Yenice kazalarında, bul-garlar da en çok Köprülü, Tikveş,

Avret-Hisarı kazalarında bulunuyorlar idi. Bu tarihte Selanik vilâyetinin taksimatı şöyle idi. î. Selanik sancağı 14 kazadan mürekkep idi: 1. Selanik kazası, Vardar ve Kalameriye nahiyeleri ile, 103 parça köy ve çiftlikten müteşekkil idi; 2. Yenice kazası Karaca-Abâd nahiyesi ile 92 köy ve çiftliği hâvî idi; 3. Karaferye kazası, Ağustos nahiyesi ile, 46 köy ve çiftlik idi. 4. Katrin kazası, 72 köy ve çiftlik; 5. Vodine kazası, Vodine, Karaca-Abâd ve Osrova nahiyeleri ile, 75 köy; 6. Tikveş kazası, 90 köy ve çiftlik; 7. Köprülü kasası, Bugonil nahiyesi ile, 110 köy ve çiftlik; 8. Ustrumca kazası, 47 köy ve çiftlik; 9. Toyran kazası, 68 köy ve çiftlik; 10. Avret-Hisarı kazası, Kara-Dağ nahiyesi ile, 143 köy ve çiftlik; 11. Lankaza kazası, 140 köy ve çiftlik; 12. Kesendre kazası, Halkidik yarımadası üzerinde, 88 köy ve çiftlik; 13. Gögili kazası, 53 köy ve çiftlik; 14. Aynaroz kazası, 30 manastır. Siroz sancağı : Zihne, Timur-Hisarı Petric, Menlik, Nevrekop, Razlık, Cum'a-i Bâlâ kazalarına, Drama sancağı ise, Sarı Şaban, Kavala kazalarına ayrılmış idi. Bu tahrirde Selanik şehrinde, 46 türk mahallesinde, 30.000, 16 ya-hudi mahallesinde 45.000, 12 rum ve bir de frenk mahallesinde 13.000 nüfus kaydolunmuş idi (bk. *Selanik vilâyet sâl-nâmesi*, 10. tab., 1307 = 1889/1890). Selanik vilâyetinin 1311 ağustosunda (1895) yapılan tahririnde ise, vilâyetin umûmî nüfûsu 1.043.715 kişi idi ve vilâyetin umûmî islâm nüfûsu 456.227 ve rum nüfûsu 295.660, bulgar nüfûsu 237.396 ve yabancılar ise, sâdece 2.03& kişidir. Selanik şehrinde de 24.528 müslüman, 11.706 rum, 1.m bulgar, 39.495 yahudi bulunmakta, diğer azınlıklarla birlikte şehrin nüfûsu 78.202 'yi bulmakta idi (bk. *Selanik vilâyetinin 1311 senesi nüfâs' i mevcûdesi cedveli*, Univ. kütüp., TY 952)•

Bu sıralarda vuku bulan yangınların (1870 ve 1894) şehrin inkişâfını engellediği de muhakkaktır. Bu devirde Selanik'in ve civârının imâr ve inkişâfı için tedbirler alındığı da olmuş, msl. 1308 (1890/1891) senesinde. Var-dar nehrinin Han-Köprüsü mevkiinden başlamak üzere, bir kanal açılarak, danize uzatılması ve bu nehrin Yenice götünde olan cereyanı tamâmı ile men'edilmek ve bu kanalın iki tarafında sedler inşâsı ile, araziyi zarardan korumak ve aynı zamanda küçük kanallar vâsıtası ile sulamak hususunda nâfia nezâretinin bâzı müteşebbisler ile mukaveleler yaptığı görülmüştür (bk. Üniv. kütüp., TY 1081).

Makedonya mes'elesi 1897 türk-yunan muharebesinden sonra, daha karışık bir hâl alıp, Bulgarların ayrı bir komiteyi Selanik *te faaliyete geçirmesinden sonra, 1902 ve 1903 senelerinde vücûda getirilen teşkilât vâsıtası ile, müteaddit isyan ve ihtilâller oldu. SelânİK 'te suikastler yapıldı ve artık Makedonya mes 'elesi Avrupa mes'eleleri arasına girdi. Bulgar komitecileri Selanik bölgesinde Osmanlı askerleri üzerine taarruzlar yapıp, köyleri basarak, islâm ahâliyi katlettikleri sırada, Tesalya 'da teşkil edilen rum çeteleri de Makedonya'ya giriyor, hem meşru hükümete, hem de diğer unsurların teşkil ettikleri çetelere karşı mücâdeleye girişiyor idi. Devletlerin Bâbıâliden Makedonya 'da ıslâhat icrasını talep-etmeleri karşısında, Abdülhamîd II. bu hâli düzeltmek üzere, üç Makedonya vilâyetine (Selanik, Manastır, Kosova) bir umûmî müfettiş tâyin etti ve bu bölgede tatbik edilmek üzere bir tâli-mat-nâme yayınladı. Hüseyin Hilmî Paşa umûmî müfettiş oldu (1902), Selanik 'te her türlü vâsıtadan mahrum bir hâlde, gece-gündüz çalıştı ve vaziyeti

kurtarmağa gayret etti; devletler ile yapılan bir anlaşma neticesinde büyük devletler tarafından tâyin olunan me'mur-lar da Selanik 'e geldiler. Her teftiş esnasında Hüseyin Hilmî Paşa 'ya refakat ettiler, onunla dâima müzâkerelerde bulundular. Ancak mütemadiyen kaynayan bir kazan manzarasını gösteren Makedonya 'da baskı neticesinde yeni tedbirler alındı. 1904 ilk baharında yabancı zabıtlar Makedonya 'ya geldi.

Avusturyalıların

Üsküp 'e, italyanların Manastır 'a, fransızların Siroz 'a ve ingilizlerin Drama 'ya me'mur oldukları sırada, ruslar da Selanik 'te vazife görmeğe başladılar. Buna sonradan bir de mâliye hey'eti eklendi. Bu çalışmalar Selanik'te ve Makedonya'da nisbî bir sükûn hâsıl etti; Selanik 'te te'sis edilen bir jandarma mektebinin müdürlüğüne de bir alman binbaşı getirildi. Müteakiben Selanik demir-yolu-nun ikmâli, Avusturya, Rusya ve Balkan devletleri arasında bir sürü anlaşmazlıklar ve mes'eleler doğurdu. Bilhassa Makedonya mes'elesi Abdülhamîd'in son senelerine kadar bütün vehâmetini muhafaza etti. Memlekette hürriyeti ve meşrûtiyeti hâkim kılmak arzusu ile teşekkül eden ttihad ve Terakki cemiyeti erkânının merkezi Selanik 'te idi ve bu cemiyet mensupları orduda gittikçe çoğalıyor idi. Bu cemiyet mensupları arasında bilhassa kol ağası Mustafa Kemâl Bey [bk. mad. ATATÜRK] 'in büyük hizmet ve faaliyetleri olmuştur. Bunu haber alan hükümet, Selanik'e husûsî bir hey'et

348 SELANİK.

gönderdi ve bir istihbarat şebekesi kurdu. Bunun üzerine, harp mücâhitleri çeteler ile dağlara çıktılar; bunlarla mücâdeleye çalışan ve PâMişaha sadâkati bilinen ordu kumandanı Şemsî Paşa Selanik'te

öldürüldü ve nihayet bu cemiyetin Selanik merkezi 23 temmuz 1908 'de Abdülhamîd 'e bir telgraf göndererek, ka-nûn-ı esasinin fiilen tatbikinin gerekli olduğunu bildirdi ve onu meşrûtiyet ilânına zorladı. Selanik bundan sonra da, Balkan muharebelerine kadar, münevver türklerin ve heyecanlı türk gençliğinin bellibaşlı merkezi oldu. 1910'da *Gene kalemler* mecmuası neşredilmeğe başlandı; ertesi sene Ziya Gök-Alp "in başında bulunduğu *Yeni felsefe mecmuası* adlı dergi memlekete yeni fikirler, yeni bir zihniyet aşılamağa çalıştı ve ittihatçılar tarafından „Kâbe-i hürriyet, mehd-i hürriyet" sayıldı. 1912'de, Balkan harbi sırasında, Selanik garp cephesinde bulunuyor idi. Sırpıların ve yunanlıların taarruzları neticesinde Selanik şehri teslim oldu. Bu keyfiyet, kısmen şehirde yaşayan kozmopolit halkın talepleri, kısmen de kol-ordu kumandanı Hasan Tahsin Paşa 'mn gafleti neticesinde vuku bulmuştur { 8 teşrin 11. 1912) Bu sırada, hal'inden sonra Selanik'te ikamete me'mur edilen (27 nisan 1909) Abdülhamîd II. 'de oradan alınarak, İstanbul 'a getiriliyor idi (1 teşrin II. 1912). Selanik 10 ağustos 1913 Bükreş muâhedenâmesi ile Yunanistan'a bırakıldı. 1914 cihan harbi çıktıktan sonra, müttefikler 12 teşrin I. 1915'te Selanik'e asker çıkardılar ve burayı bulgarlara karşı bir üs olarak kullanmak istediler. Aynı zamanda Çanak-Kale muharebeleri de devam ettiği cihetle, Ana-fartalar cephesinden Selanik 'e, bâzan da Selanik'ten tekrar türk sahillerine kuvvet nakledildiği oluyor idi (krş. Mustafa Kemâl, *Anafortalar mahârebâtına âit tarihçe*, nşr. U. iğdemir, Ankara, 1962, s. 73). 1916 'da Selanik demiryolu hattı Larissa—Atina hattına bağlandı, yunan hükümeti 1925 'te Selanik 'te bir serbest liman bölgesi te'sis etti. 1928 'deki nüfus sayımında şehrin nüfûsu

245.000 idi. Selanik bugün şimalî Yunanistan umûmî valiliğinin merkezidir. Atatürk 'ün doğduğu evin orada bir müze hâlinde bulunması, diğer bir çok hâtıralara ilâveten, Selanik'in türk tarihi ile yakın ilgisini daha da arttırmaktadır.

Bibliyografya : Metinde zikredilenlerden ve Ducas ile Chalcocondyles tarihlerinden başka, bk. Gibbon, *Decline and Fail of the Roman Empire* (nşr. Bury), London, 1898; Diehl, *Le Tourneau et Saladin, Les monuments ehretiens de Salonique* (Paris, 1918 ; Lukas Friedrich Tafel, *Hhtoria Thes-şalonîçae* (Tubingen, 1835); Egnatia (Pauly-Wissowa, V, 1991), Eustathios (1175—"04 seneleri arasında Selanik metropoliti ve aynı zamanda tarihçi ve edib), *Opuscula* (Frankfurt, 1832); *Komnemen und Normannen*, Ulm, 1852 (2. baskı), Stuttgart, 1870 ; J. Ph. Fallmerajer, *Fragmenta, aas dem Orient* (1 8 7 7 \ s. 227—264; A. Grisebach, *Reise durch Rumelien* (Göttingen. 1841); L. Hen-zey-H. Daumet, *Mission archeol. de Mace-doine* (Paris, 1876), s., 272—280; Duchesne Bayet, *Mission au Mont Athos, Arch. Miss. Scient.*, III. seri, 1876, III, 203—265 Diehl-Le Tourneau, *Les mosai'ques de Saint-Demet-rius de Salonique {Monuments Piot, 19,11. X V I I I)* ; Diehl, *La basiliques d'Eski-djouma â Salonique { Revue de Fart ancien et moderne, 1914); ayn. mil., La çite de Saint-De-metrius {VOrient Byzantin, Paris, 1916): Kingh, *Larc de triomphe de Thessalonique* Paris, 1890); Kondakof, *Makedonia i Peters-burg, 1909)*; Laurent, *Sur la date des eqli-ses de Saint-Demetrias et de Sainte-Sophie â Salonique (Byz. Zt. 1895), IV; W. Miller,**

Salonica (Engl. hist. Revietv, 1917); Smir-nof, Sur la date des mosaïques de Sainte-Sophie de Salonique (Viz. Vremennik, 1898, V ve VII, 1900);

Strzygovvski, Die Sophien-kirehe in Saloniki (Oriens ehrastianus, I); Tafralı, Thessalonigue des origines au XIV. siecle (Paris, 1919); Diehl, Salonique (Paris, 1920); Heyd, Histoire du commerce du Levant (Leipzig, 1885—1886), I—II; R. Pococke, Deeser, of the East (London. 1745), II, 2, s. 148 —151 (bk. levha LXIV);F. Beaujour, Tableau du commerce de la Grice (Paris, 1800), II; W. M. Leake, Trav. in Nortk Greece (1806), 111,235—257; E. D. Clarke, Travels (1802), IV, 348; E. M. Cousinery, Voyages dans la Macedoine (Paris, 1831), II, 23—56; A. Prokesch von Os-ten, Denkmördigkeiten u. Erinn. a. d. Orient, III, 636—662.

T ü r k ç e k a y n a k l a r . Âşık Paşa-zâ-de, *Tarih* (bk. fihrist)j Sa'd al-Dîn, *Tâc al-tavârik*, I, tür. yer.; Alî, *Kunh al-ahbâr*, V, tür. yer.; Kâtib Çelebî, *Takvim al-tavârih* (istanbul, 1146); Neşrî, *Cihannümâ*, II (nşr., TTK); Lûtfî Paşa, *Tarik* ; Başvekâlet arşivi, mühimme defterleri (bk. fihristler): nr. 143, h. 934 tarihli Selanik, Drama ve Serez kazaları ile Selanik müstahfazlanniu timar ve evkafını gösterir; nr. 959, h. 1273 tarihli Selanik, Drama... köyleri ile vakıf köylerini ihtiva eder; nr. 424, XVI. asır Selanik mufassal defteri; Musa Kâzım, *Aynoroz tarihçesi* (*T O E M*, sene IV); *Hortaç camii* (*Servetti fünûn*, 1309, V, 20); *Selanik Mek<-*

SELANİK -

ieb-i idâdî-i mülkisi (*Servet-i fünûn*, V', 33); Selanik askerî dâiresi (albüm, Univ. kütüp., TY 91016);

Selanik haritası (Üniv. kütüp., TYq-182, 92974);
Selanik limanı haritası (Üniv. kütüp., T Y 93485,
93489); *Kasi-miye camii* (*Şehbâl*, 1328, III, s. 349);
1322 hicrî senesi Selanik sâl-nâmesi (18. tab.); Ali
Cevad, *Memâlik-i osmâniyenin tarih ve coğrafya
lagati* (İstanbul, 1313), 8. 439—447 ; Ş- Sâmi,
Kâmüs al-alam (mad. *Selanik* \
Bk. bir de Kari Braun, *Türk. Reise* (Wies-baden,
1875), II, 129—302 ; Rupprecht von Bayern,
Reiseerin. a. d. Südosten (München, 1923), 125—
136; Oberhummer, *Griechen-land. Handb. der geogr.
Wissensch.* (*Südostu Südeuropa*, s. 250); L. Schultze,
Makedonien (Jena, 1927), s. 104, 218—223; A.
Tschirkov, *Crad Solum* (Sofia, 1911); *Sbornik Solum*
(Sofia, 1934); *Miti. Geogr. Ges. Wien* (1931), 72
v.dd.; C. Loesch, *Volk und Reich* (1931), s. 289—
308; Kİ. Nikolaidis, *Griechenland Anteil an den
Balkankriegen* (Wien, 1914). (M. TAYYİB
GöKBİLGİN.)